

doi number: 10.14686/201321991

Fatma Âliye'nin Muhâdârât Adlı Romanında Kadının Eğitime Dair

Dr. Ürün ŞEN SÖNMEZ

Millî Eğitim Bakanlığı

urun_sen@hotmail.com

Özet: Fatma Âliye Hanım'ın Muhâdârât adlı romanında kadının eğitime dair bulguları değerlendiren bu çalışma, yazarın hayatı ve eserlerinden hareketle, romanın kaleme alındığı dönemde kadının eğitime dair fikirlerin esere yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bir sanat eseri olarak romanın aynı zamanda sosyal bir yansıma olması, Fatma Âliye Hanım'ın Türk Edebiyatının ilk kadın yazarları arasında yer alması, yazarın farklı eserlerinde dile getirdiği fikirleri ve yaşam öyküsü ile eser arasındaki koşutlukların açıklığı, eserde kadının eğitime dair görüşlerin ideal bir tip olan Fâzıla'da her yönü ile anlatılması incelenen roman ve konunun seçiminde etkili olmuştur. Çalışmanın sonucunda eğitimin romandaki ve devrin düşünce dünyasındaki yansımaları yorumlanmıştır. Çalışma sırasında Osmanlı Devleti'nde kadının eğitimi, Fatma Âliye Hanım'ın hayatı ve eserleri gözden geçirilmiş ayrıca yazar ve konu hakkındaki önceki çalışmalardan yararlanılmıştır. Kadının eğitime dair bulgular romandaki olay ve kişiler merkez alınarak, ilaveten yazarın hayatı, dönemin zihniyeti ve gerçekleri göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fatma Âliye Hanım, Muhâdârât, Fâzıla, Türk romanı, eğitim, kadının eğitimi.

About Women's Education at Fatma Aliye's Novel Named Muhâdârât

Abstract: This study evaluating the findings of woman's education in Ms. Fatma Aliye's novel named Muhâdârât, based on author's life and works, aims to present reflections of period's thoughts about women's education in the novel. Besides novel as a work of art, it is a reflection of social. Ms. Fatma Aliye was among the authors of the first woman writers of the Turkish literature. The ideas expressed in the different works of the author and with the gap between biography and the work's parallelism, and the novel was examined in every aspect of views about the woman's education described by the ideal type Fazıla, had an effect on choosing the topic. During study, women's education in the Ottoman Empire, life and works of Ms. Fatma Aliye were overviewed furthermore benefited from previous studies about the author and the topic. It was evaluated considering findings about woman's education according to characters and events from the novel as well as author's life and the mentality and facts of the period.

Key Words: Ms. Fatma Aliye, Muhâdârât, Fâzıla, Turkish novel, education, woman's education.

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde "Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye" (www.tdk.gov.tr) şeklinde tanımlanan eğitim, aynı zamanda bir bilim alanının da adıdır. Buna göre "geniş anlamda eğitim, bireyin içinde yer aldığı çevrede, kendisi dışındaki bütün nesne, kurum ve bireylerin, onun üzerindeki zihinsel, duygusal, sosyal yönlerden etkilerini ifade etmektedir. Bu etki iyi ya da kötü yönde olabilir. Dar anlamda eğitim ise, birey üzerinde kasıtlı, amaçlı bir biçimde yapılan etki olarak görülmektedir. Bu etki zihinsel (bilişsel), duygusal (duyuşsal) ve devinsel (psikomotor) düzeylerde, bireyde istenilen yönde bir değişme oluşturmayı amaçlamaktadır"(Şişman, 2005, 3). Geçmişten bugüne eğitimin, sosyal, ahlaki, bilimsel temeller üzerinde geliştiği; aile başta olmak üzere sosyal kurumlar tarafından, daha sistemli ve planlı olarak ise devlet eliyle bireylere sağlandığı görülmektedir.

Osmanlı Devletinde eğitim, tamamen başka bir çalışmanın konusudur. Ancak söz konusu dönemin eğitim hayatı ve eğitim algıları sosyal yaşama ve fikir hayatına dair de bulgular içerir. Bu bakımdan Osmanlı Devletinde eğitimin edebi eser ile olan bağı dikkate değerdir. Osmanlı Devletinde kadının eğitimine dair çalışmalar ve bulgular, sosyal bir yansıma ve malzeme olarak da değerlendirilmesi mümkün olan romanın bu bağlamda tahlil edilmesi noktasında mühim bir yer oluşturur.

Tanzimat Fermanı ile belirginleşen Batılılaşma çabaları, eğitim algısında ve eğitim uygulamalarında olduğu kadar kadının toplumdaki yeri, kadının eğitimi, kadın hakları konularında da belirleyici olur. Formal eğitimin kapsamının, niteliklerinin ve uygulama ilkelerinin yeniden belirlendiği bu dönemde eğitime dair geleneksel fikirlerin de çeşitli yayın organları etrafındaki tartışmalarla yeniden biçimlendiği söylenebilir. Yeniden biçimlenen eğitim algısı, sosyal bir yansıma olarak romanda da yer bulur. Eğitimin genel anlamda romandaki yansımaları çokça bulgu sunar ancak meselenin çalışmamız için asıl dikkat çekici tarafı kadının eğitimine dair gelişmelerdir.

Dünyada kadının eğitimine dair geliştirilen fikirlerin temelinde ev-kadın-eğitim bağlamındaki fikirlerin yönlendirici olduğu görülmektedir. Aydınlanma çağından önce, aileler manastırlara bağlı bulduklarında kızları için eğitim hakkı elde ederler. Eğitim, bu alandaki tartışmaların başlaması ile birlikte çoğunlukla ev idaresi, çocuk bakımı ve eğitimi gibi konularda kadınlarda görülen eksikliğin kapatılması amacına yönelir. Bu yöneliş, aslında kadına toplumsal

ve iktisadi terakkiye dayalı işlevsellik yüklemekten öteye geçmez. Eğitimin, kadın erkek tüm bireyler için bir hak olması, bu hakka ulaşmadaki fırsat ve imkân eşitliği ancak aydınlanma felsefesinin rüştünü ispatından sonra gelişen fikirlerle mümkün olur. Başta Avrupa olmak üzere dünyada kadının eğitimine dair geliştirilen fikirler Osmanlı Devletinde de farklı değişkenlerle bağlantılı olarak ortaya çıkar ve tartışılır. Gelenekçi görüşler, İslamiyet'in kadına eğitim hakkını verdiği fikrinden hareketle Batı'daki örneklerin birebir taklidinden farklı bir uygulamayı savunur. Dönemin aydınları temelde kadın erkek eşitliği konusunda bu gelenekçi görüşlerden ayrılır. Namık Kemal, Şemseddin Sami, Ahmet Mithat Efendi, Nigâr Hanım, Fatma Âliye Hanım gibi devrin aydınlarının görüşleri, kadının eğitiminin çocukların eğitime doğrudan etkisi, fikir paylaşımını da içeren sağlıklı evliliklere katkısı ve ekonomik gelişmedeki payına odaklanır. Bu fikirler, toplumun yarısının üretmesi diğer yarısının tüketmesi yerine her iki yarının da üretimde katkı sağlaması gibi liberal görüşlerle desteklenir. Bu bakış açısına göre kadın, eğitime temelde çocuklarını eğitmek, eşi ile kültür ve fikir birliği sağlamak, memleketin ekonomisine katkı sağlamak gibi gerekçelerle muhtaçtır. Bu bakışın arkasındaki erkek zihniyeti ve tasavvuru kendisini açıkça belli etmekte, devrin aydın kadınları da koşulsuz itaatin ahlaki eğitim ile olumlandığı bu devirde söz konusu fikrilerle aynı bakış açısı ile yaklaşmaktadır.

Osmanlı Devletinde, Tanzimat'a kadar, sübyan mekteplerinden sonra kadınların eğitimlerine devletin olanakları ile devam edemedikleri ancak devrin sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda toplumun genelinden daha üstün konumda olan ailelerin bizzat meşgul olarak ve/veya özel eğitimci tutarak kızların eğitimlerini devam ettirdikleri bilinmektedir. Çoğunlukla ev idaresi, müzik, edebiyat gibi alanlarda yoğunlaşan bu eğitimin, sınırları çizilmiş bir disiplinde gelişme ve üretme amacından çok yukarıda bahsedilen günlük yaşamı zenginleştirme, çağdaşlaştırma ve topluma dolaylı fayda sağlama amacına yönelik olduğu söylenebilir. Kadının eğitimi konusunda Tanzimat'ın bir dönüm noktası olmasının sebebi, kadınların devlet eliyle sistematik ve formal eğitime dâhil edilmeleridir. 1858'de açılan Kız Rüştüleri, 1869'da hazırlanan Maarif-i Umumi Nizamnamesi ile ilköğretimin mecburi kılınması, 1870'de açılan Darülmuallimat ve 1914'te açılan kızlara özel Darülfünun, kızların eğitimi konusundaki somut adımlar olarak karşımıza çıkar. Bununla beraber kadının eğitiminde artık yalnız günlük yaşamı kendisi ve ailesi için zenginleştirme değil, bireyin yanı sıra toplumun hayatını da sanat, eğitim, tıp gibi disiplinlerle geliştirmesi, kadının belli alanlarda uzmanlaşması amaçlanmıştır (Dulum, 2006, 22-52).

Devlet tarafından atılan bu adımlara ek olarak çeşitli yayın organlarındaki tartışmaların, makalelerin varlığı da dikkat çeker. Aynı zamanda yukarıda da bahsedildiği gibi devrin pek çok yazarı ve aydını meseleyi değişik açılardan ele alır. Bu dönemde, dergilerin konunun biçimlenmesindeki etkisi ayrıca dikkate değerdir. Ogün Kırtıl'a (2003) göre, "dönemin kadın dergi ve gazeteleri ile kadın yazarlarının bir kadın bilinci oluşumuna katkı yaptığı doğrudur. Ancak bu bilinç, erkeklerin izin verdiği sınırlar içindedir, İslam'ın ve geleneksel kuralların savunusunu da içermek zorunda olan bir bilinçtir" (ss. 108-109).

Bütün bu veriler, kadının eğitime dair genel bir birikim oluşturmakla birlikte Fatma Âliye Hanım'ın içinde geliştiği sosyokültürel zemini, bağlı olduğu ahlak anlayışının kurallarını, aldığı eğitimin arka planını ve niteliklerini de sunar. Bir başka deyişle Fatma Âliye Hanım kadının eğitime dair bütün bu gelişmelerin, değişmelerin ve değişmeksizin sabit kalan koşullarla engellerin ortaya koyduğu bir fert ve yazar olarak örneğidir. Fatma Âliye Hanım, babasının desteğiyle eğitimini sürdürse de on dört yaşından sonra sistemli bir eğitimden faydalanamaz; kadının eğitimi konusunda çağdaşlarına göre şanslı sayılabilecek bir konumda olmasına rağmen hayatını yönlendirme konusunda söz sahibi değildir. Öyle ki on yedi yaşında evlendirildiğinde de esasen kendisine uygun olmayan eşi ile kendi kararı neticesinde evlenmiştir denemez. Babası, ağabeyi ve kocasının müsaade ettiği ve hoş gördüğü ölçüde eğitimini ve yazı çalışmalarını sürdüren Fatma Âliye Hanım, feminist söylemin sıkça başvurduğu bir metafor olan kendine ait bir odadan yoksundur. Ahmet Mithat Efendi'nin desteği ve yönlendirmeleri ile sürdürdüğü çalışmalar da dâhil olmak üzere Fatma Âliye Hanım, kadının eğitimi konusunda yukarıda çizilen tablonun canlı bir örneğidir. Fatma Âliye Hanım'ın iyi eğitime, zekâsına, birikimine rağmen devrin ahlak algısından temellenen itaatkâr tutumu *Muhâdarât*'ın başkişisi Fâzıla'yı anımsatır. Ancak Fatma Âliye ile ilişkisi kurulacak bir başka Fâzıla, Ahmet Mithat'ın *Felsefe-i Zenan* adlı eserinde, daha evvel karşımıza çıkar. *Felsefe-i Zenan*, tek başına yaşayan ve evliliğe karşı olan Fâzıla'nın ve evlat edindiği iki kızı Akile ve Zekiye'nin hikâyelerini anlatır. Kitabın sonunda, kurala uymayıp evlenen Zekiye kocası tarafından aldatılır ve dertten ölür. Akile "kurtuluş yalnızlıktadır" inancı ile mutlu ve güvenli bir hayat sürer. Fatma Âliye'nin evlenmeden önce Fâzıla'yı kendine örnek aldığını biliyoruz. Ama ne yazık ki evlilik onun bütün planlarını bozar. *Muhâdarât* romanındaki Fâzıla, *Felsefe-i Zenan*'daki Fâzıla'nın hayal kırıklığına uğramış halidir adeta ve Fatma Âliye'nin gerçek yaşamda evlilikte karşılaştığı sorunların bir benzeri ile karşılaşır (Kırtıl, 2003, ss. 108-109). Bu bakımdan *Muhâdarât*'ta kadının eğitime ve sosyal konumuna dair bulguların merkezinde yer alan Fâzıla'nın gerçek yaşamla ve Fatma Âliye'nin öz yaşam öyküsü ile örtüştüğü görülmekte,

dolayısıyla romandan hareketle söyleneceklerin kadının eğitimi meselesinin gerçek yaşamdaki ele alınışını ortaya koymaya da katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Kadının Eğitimi Meselesine İdeal Bir Örnek: Muhâdarât ve Fâzıla

Fatma Âliye'nin *Muhâdarât* romanının temel meselelerinden biri kadınların nasıl olması, nasıl yaşaması gerektiğidir (Atayurt, 2012, 118). *Muhâdarât*'ın iyi ve kötü tiplerden meydana geldiği pekâlâ söylenebilir. Fâzıla bu kişiler arasında mutlak iyiliği temsil eden en belirgin tiptir. Her yönüyle ideal bir kadın tipi olarak çizilen Fâzıla, devrin algıları ile biçimlendirilmiştir. İyi bir eğitim alan Fâzıla'nın edebiyat, müzik, ev idaresi gibi konularda yoğunlaşan bilgi birikimi, eğitimin kendisine sağladığı düşünce pratiği, kusursuz denebilecek ahlaki eğitimi ve iyi ile kötüyü ayırt edip iyiyi seçmede doğuştan getirdiği melekeleri onu diğer kadınlardan ayırır. Fâzıla çalışkanlığının yanı sıra biraz da doğuştan getirdiği bu özellikleri ile ve onu her durum karşısında doğruyu yapmaya sevk eden şaşmaz iradesiyle idealize edilir. Bu ideal kadın, Fatma Âliye'nin pek çok eserinde savunduğu Müslüman ve medeni kadındır. Zira Fatma Âliye Hanım, Osmanlı kadınına da ancak bu Müslüman kadınların doğru tanıtacağına inanır bu bakımdan Fâzıla aynı zamanda bir örnek oluşturur (Argunşah, 2012, 56). Bu demek olur ki Fâzıla'nın hayatından hareketle kadın meselesine ve kadının eğitimine dair söylenecekler bir bakıma meselenin devrinde yazarı tarafından ele alınışına da açıklık getirecektir. Fatma Âliye Hanım'ın, meseleyi pek çok yönü ile ele aldığı eseri *Nisvan-ı İslam* ile koştur bir okuma onun pek çok romanının yorumunu da kolaylaştıracağı gibi konuya derinlik ve genişlik kazandırır zira Hülya Argunşah'ın (2012) belirttiği gibi "Nisvan-ı İslam yazarın teorik düzlemini oluşturur, onun pratiği romanlarıdır"(s.56).

İdeal bir tip olan Fâzıla'nın aldığı eğitimin de ideal görüldüğü söylenebilir. Buna rağmen Fâzıla, esasen aldığı eğitimi kişisel özellikleri ile harmanlayarak ve iradesi ile bütünleştirerek ideal bir tip olmuştur. Alınan eğitimin özellikleri genel bir bakışla devrin kurallarına ve ahlaki yargılarına uygundur. Fâzıla, yerli ve yabancı kaynaklarla beslenen bir eğitime tabi tutulmuş, belli bir yaştan sonra ise devrin tüm kadınları gibi eğitimini kendi çabaları ile sürdürmüştür. Fâzıla'nın formal eğitim olarak adlandırılabilir bir sistemin parçası olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da dünya görgüsü, sanat, ev idaresi gibi alanlarda ve ahlaki kabulleri benimsemesi yolundaki telkinlerde belli bir düzenin hâkim olduğu söylenebilir.

Muhâdarât'ta eğitime dair ilk ciddi bahis romanın bir eğitim aracı olarak vurgulandığı bölümlerde karşımıza çıkar. Roman, söz konusu toplumsal özellikler de düşünüldüğünde kadının eksik kalan eğitiminin bütünleyicilerinden biridir. Bu yönüyle roman, sistemli ve planlı,

amaçları ve hedefleri belirlenmiş bir eğitimden mahrum kalan kadının kendini eğitme araçlarından sayılır. Ancak roman, biraz da bu yönü ile okuyan her kadında aynı olumlu neticeleri doğurmaz. Nitekim akıl, mantık ve iyi ahlaktan müteşekkil Fâzıla, okuduğu romanlardan daima iyilikler devşirir, istifade eder, bu romanların etkisi ile hayatına olumlu bir akış kazandırırken Fevkiye romanlardan zararlı kabul edilen düşünceler, hisler, alışkanlıklar edinir. Bu durumda roman, doğru kişiler tarafından okunduğunda olumlu neticeler veren bir eğitim aracı olarak karşımıza çıkar.

“Şu kızların her ikisi de o romanları okudukları halde her biri onlara ayrı ayrı manalar vermişler. Başka başka hükümler çıkarmışlardı. Romanlar birini ikâz ve diğerini iğfâl eylemişti. Romanlar hep birdi. Fakat okuyan kafalar başkaydı.”¹

Öte yandan romanın seçimi ve okunması rastgele tercihlere bağlı olduğundan bu sonucun ortaya çıkması da doğal karşılanır. Bir başka yönden roman, devrin kadınlarının tecrübe yoluyla hayatın kendisinden öğrenemedikleri gerçekleri bir ders verir gibi sunmaktadır. Yani sadece edebi zevk, dünya görgüsü, eğlence için değil hayata dair tecrübeleri edinmek ve ders çıkarmak için de okunmaktadır. Özellikle bu yönüyle bir eğitim aracı olan romanın hem faydalı hem de zararlı olabileceği Ahmet Mithat'ı hatırlatır bir tarzda araya giren anlatıcı yazarın müdahalesiyle açıklanır. Romanın gerçek bir eğitim aracı olabilmesi, okuyanda olumlu değişiklikler meydana getirebilmesi için eğlence amaçlı okunmaması bilakis ders olarak görülmesi gerekmektedir. Öte yandan roman, ancak doğru tercihlerle okunduğunda faydalı bir eğitim aracı olabilir zira roman tüm ders araçları içinde gençleri en fazla cezp edenidir; o halde romanın bu cazibesinden faydalanarak onu bir ders ve eğitim aracı haline getirmek gerekmektedir. Romanı, bir eğitim aracı olarak azami fayda düsturu ile kullanmayı öğrendikten sonra asıl olan fayda olacağından bundan zarar görme ihtimali bulunanları düşünerek roman okumak zararlıdır demek de anlamsız ve gereksiz olacaktır. Bu da gösterir ki asıl amacı estetik haz uyandırmak olduğu halde bir sanat eseri olarak roman, ancak olumlanan bir eğitim aracı olduğunda okunması sakıncasız bir esere dönüşmektedir.

“Evet! Roman bir ahlak dersidir. Hem de nasıl ders? Mütâlâininin eve seve, eğlene eğlene tederrüs eyleyeceği bir ders. Hani ders vardır ki çocuklara tokat, tekdir ve hatta büyükelere de muallimden ve arkadaşlardan mahcubiyet korkusuyla taallüm olunmasın. Kendi hevesiyle çalışan talebe yüzde bir nisbetindedir. Fakat romanı çocukların okumaması için tokat

¹ Fatma Âliye. (1996) *Muhâdarât*, (Haz. Dr. H. Emel Aşa), İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 98. Metin alıntılarının tamamı aynı kitaptan yapılmış, takip eden alıntıların sayfa numaraları metin içinde parantez içinde belirtilmiştir.

atılsa bile men'edilemez. Yine okurlar. Bulur buluşturur okurlar. Tekdir ve ta'zir bunu men'edemiyor. En çok satılan kitap romanlar oluyor. Gençlerin, fennî ve hikemî yazılanlarından öğrendikleri mâlûmât o kadar güzel zihinlerinde kalıyor ki hocaları bunları kendi usüllerinde binlerce kere ezberletse bu kadar zihinlerine sokamıyorlar. Peki elimizde bu kadar güzel bir usul-i tedris var iken bazı mutaasıbların keyfine uymak için bunu terk mi edelim?" (s. 99)

İlaveten, tercih ve yorum yalnız gençlere bırakılırsa ortaya çıkacak sonucun olumsuz olma ihtimali de yüksektir. Burada formal eğitimden mahrum bırakılan kızların kendi tercihlerinden dolayı zarar görebilecekleri iması ve iradelerini kendilerini zararlı çıkarımlardan koruma noktasında yetersiz gören bakış açısı, kadın algısı konusunda içerdiği ipuçları bakımından önemlidir. Buna göre gençlerin hayale kapılmalarını engellemek, gerçekçi dersler çıkarmalarını sağlamak ve okudukları roman ile gerçek hayatın ayırımını yapmak konusunda gençleri uyarmak zararlı önleme yolları olarak sunulur. Öte yandan romandan gereğince çıkarım yapabildiğinden emin olunan gençlerin yalnız iyilikleri değil kötülükleri de roman vasıtasıyla öğrenmeleri makul sayılır. Bu yönüyle roman gerçek hayatın tam bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Bahsedilen okuma pratiği tamamen değilse de belirgin biçimde hedefi saptanmış bir eğitime hizmet eder. Aşağıdaki alıntı bütün bu bilgileri örneklemenin yanında yazarın roman ile eğitimin uygulamasına dair fikirlerini doğrudan yansıtmaları bakımından da dikkate değerdir.

"Bu gibi haller romanları eğlence olarak evlâtlarının ellerine verdiklerinden olur. Eğer romana o kadar ehemmiyetsiz bakılmayıp da bir ders olmak üzere tedris edilirse tezhîb-i ahlâka hizmet eder. En büyük imtihanı da roman dersinde etmelidir. Romanı okuyan nev-resîdegâna bitirdikten sonra onun hakkındaki fikrini, mütâlââtını, hükmünü sormalı imtihan etmeli. Muvaffak ise istihsan, değilse tashih etmeli. Ondaki iyilikleri zihnine yerleştirmeli, fenalıklardan tenfir etmeli. Evlâdının aklına, zekâvetine, kâmilliğine itimadlı olanlar evlâtlarının fena yazılmış romanları okumalarından bile havfetmemeli, çünkü o fenalıkları kâğıt üzerinde görmeleri daha iyidir. "Evlâdım fenalık ne olduğunu bilmesin." dememeli, "Fenaliğin fenalık olduğunu öğrensin." demeli. Öğrenmeli ki ondan tevakkî ve teneffür etsin. Yılanın ne olduğunu bilmeyen insanı sokup temsim eylediğini öğrenmeyen bir çocuk onu gördüğünde nakışlı, boyalı bir kırbaç zannıyla eline alıp onunla oynamak isteyebilir." (s. 100)

Görüldüğü üzere Fâzıla, okuduğu romanları da yararlı kılan bir algıya sahiptir. Fâzıla'nın kişiliğinde toplanan bütün bu ideal özellikler onun iyi ve ideal bir eğitimden geçtiği şeklinde yorumlanabilir ancak Fâzıla'nın bu eğitimi kimden ve ne yolla aldığı açıkça belirtilmemiştir.

Hatta Fâzıla'nın ve kardeşi Şefik'in eğitimlerine yardımcı olmak için evde çalıştırılan Mademoisalle doğrudan Fâzıla'nın üvey annesi Câlibe'nin dümen suyuna girmiş bir kötü tiptir. Bu kadının eğitim metotlarının olumsuzluğu, çocukların eğitiminde şiddete sıkça başvurduğu da Fâzıla'nın ağzından şöyle ifade edilir:

“-Hayır Mademoisalle merak etmeyiniz. Sizden gördüklerimin mukabilini size veremeyeceğim.

-Bunu kendin ikrar ediyorsun ha! Teessüf ederim.

-Teessüf değil teşekkür etmelisiniz. Zira size mukabilini edâ edecek olsam ne kadar sille, yumruk, muşta terâküm etmiştir ki bunlar mukassatan verilse güç, birden tediye edilse müşkil.”

(s. 61)

Anlaşıldığı üzere Mademoisalle kötü bir eğitimcidir, yani Fâzıla'nın evde aldığı eğitimde ondan istifade etme olasılığı düşüktür. Mademoisalle dışında herhangi bir eğitimciden bahsedilmediğine göre Fâzıla'yı kimin veya kimlerin eğittiği sorusu cevapsız kalır. Öte yandan Fâzıla'nın ahlaki eğitimi de kusursuzdur ancak Fâzıla'daki bu kusursuz ahlakın, terbiyenin banisi de belirsizdir. Küçük yaşta annesini kaybeden Fâzıla, onun eğitiminden mahrum kalmış, Saî Efendi'nin ikinci eşi olan Câlibe ise tam bir kötü tip olarak kurgulandığından Fâzıla'ya informal eğitim noktasında katkı sağlamamıştır. Saî Efendi, acınacak kadar saf bir adam olarak gerçeklerden bihaber olduğundan kızının bu konudaki eksiklerini görmüş ve tamamlayabilmiş değildir. Evin emektarlarından Mehveş'in ve Mukaddem'in annesi Münevver Hanım'ın katkılarından bahsedilse de bu iki kadının katkılarını eğitim olarak kabul etmek mümkün değildir. O halde, Fâzıla ve Şefik'in ahlaki eğitimleri, terbiyeleri kusursuz olduğu halde bu terbiye ve eğitimi kimlerden aldıkları belirsizdir denebilir. Bu belirsizlik de ideal bir kadın olarak yetişen küçük bir kızın hangi aşamalardan geçerek bu terbiyeyi aldığını söylemeyi imkânsız kılar.

Fâzıla'nın aldığı eğitimin bir neticesi olarak görülen ve devrin ideal kadınının özellikleri arasında sayılan itaatkârlığının da oldukça dikkat çekici olduğu söylenebilir zira bu itaatkârlık olumlanıyor ve ideal kadının özellikleri arasında sayılıyorsa verilen eğitimin istenen sonuçlarındandır. Bugünün algısı ile bu itaatkâr tutumun abartılı ve hatalı olduğunu söylemek mümkünse de Fâzıla'nın itaati insanı manen ve maddeten etkileyen pek çok olumsuzluğa sebep olsa da kadın eğitiminde istenen bir sonuç olarak kabul edilir. Fâzıla, Câlibe'nin ve Süha'nın oyunları sonucu nişanlısı Mukaddem Bey'den ayrılmak zorunda kaldığında bu kararı veren babasına koşulsuz itaat eder. Öte yandan Mukaddem Bey ve Münevver Hanım'ın Fâzıla'yı

gizlice evlenmeye ikna çabaları gösterir ki Fâzıla'nın bir erdem gibi sunulan itaati Mukaddem Bey'den beklenmemektedir. O halde bu itaatkâr tutum doğrudan kadının ahlaki eğitimine dair bir bulgu olarak kabul edilebilir. Fâzıla, bir müddet başka biri ile evlenmeye dirense de sonunda babasının kararına itaat eder ve Remzi Bey ile evlenir; hatta aldığı eğitimin bir neticesi olarak aslında kötü ve yüzeysel bir adam olan Remzi Bey'i çok sever. Fâzıla, Remzi Bey'i adeta bir görevi ifa eder gibi sevmektedir çünkü aldığı eğitim bu davranışı geliştirmesi gerektiğini, aşkını, sevgisini kocasına vermesi gerektiğini söyler. Bu noktada Fâzıla'nın davranışı, insani hislerin ötesinde tamamen irade ve bilgi ile biçimlenmiştir ve pek gerçekçi görünmemektedir. Aldığı eğitime, sahip olduğu görgüye, iyi ahlakına rağmen Fâzıla bu konuda tamamen edilgen bir kişilik gösterir. Bu edilgenliğin kadının eğitiminin olması gereken sonuçları arasında yer alması bugün tartışmaya müsait bir mesele olsa da söz konusu devir için ideal olanı açıklar. Fâzıla tüm çabalarına rağmen Remzi'ye sevgisinde dirayet gösteremez çünkü Remzi, Fâzıla'nın taşıdığı niteliklerin tam zıtlarına sahiptir. Esasen, dönemde kadının eğitimi konusunda söylenenlerin de işaret ettiği gibi Fâzıla'nın bu iyi eğitimi ile amaçlananların başında eşini memnun etmek ve iyi çocuklar yetiştirmek vardır. Fakat Fâzıla, dengi olan bir adamla evlenmemiştir ve aldığı onca eğitim, okuduğu romanlar, çaldığı piyano Remzi için Fâzıla'ya bağlanma sebebi değildir. Fâzıla'nın içine düştüğü bu durumu devrin kadın eğitimi dair tartışmalarının ironik bir eleştirisi olarak değerlendirmek mümkünse de romanın devamında yaşananlar, Fâzıla'nın bu anlayışın iflası noktasında kaybeden olmaması bu yorumu gerekli temellere oturtmayı engeller. Zira Fâzıla hayatının devamındaki mutluluğu da yine bu eğitimin ona sağladığı nitelikler aracılığıyla bulur.

Konu ile ilgili bir başka ilgi çekici nokta Fâzıla evlendikten sonra Mukaddem'in çok acı çekmesine rağmen Fâzıla'nın davranışlarını olumlamasıdır. Bu bakımdan Mukaddem de, ayrılık konusunda Fâzıla kadar itaatkâr bir tutum sergilememiş olmasına rağmen sevdiği kadının davranışlarının, kocasına duyduğu sevgi ve sadakatin ideal kadın özellikleri olduğunu düşünür ki bu yönüyle Mukaddem, dönemde kadının eğitimine dair ileri sürülen görüşleri de temsil etmektedir.

Fâzıla'nın Remzi ile evliliğinde, aldığı eğitimin kendisini mutlu eden taraflarından vazgeçtiği, eşi istemediği için roman okumayı, piyano çalmayı bıraktığı görülmektedir. Remzi ile olan evliliğinin sürmesinde etkili olan itaatkâr tutumu onun aldığı eğitimin çok sınırlı bir tarafını karşılamaktadır. Fâzıla, Remzi kendisini aldattığında veya çocukları olmadığı bahanesiyle odalık istediğinde de hissi değil aldığı terbiyenin bir sonucu olarak sunulan akli bir yaklaşım gösterir.

Bu konuda Fâzıla'nın davranışının Fatma Âliye'nin kadın meselesine dair fikirlerinden izler taşıdığı açıkça görülmektedir. Şahika Karaca'nın (2011), Hülya Argunşah'a atıfla belirttiğine göre o (Fatma Âliye), *Nisvan-ı İslâm*'da çok eşlilik karşısında dinin getirdiği şart ve zorlukları, kendisinin bu durumun yaygın bir uygulama olarak gösterilmesini engelleyecek görüşlerini ifade etse de poligamiyi kabullenmiş gibi görünmektedir. Örneğin İslâm'da taaddüt-i zevcata karşılık talak da/boşanma da bulunduğu bahsederek çok eşliliğin kadınlara yapılmış bir zulüm olamayacağını ve kadınların ortak istemedikleri durumlarda eşleriyle evli kalmayıp başka birisiyle evlenebileceklerini söyler (s. 102). Fâzıla, tam da Fatma Âliye'nin bu fikirlerini tatbik eden kadındır ve şüphesiz Fâzıla'nın bu davranışının altyapısını aldığı eğitim hazırlamıştır. Remzi'nin başka kadınlarla birlikte olma arzusu Fâzıla'nın aşkını tüketir ancak kocasına duyduğu bağlılığı etkilemez. Fâzıla'nın yaşadığı esasen bir duygusal darbedir ancak itaat, sabır ve mantıktan ibaret olan Fâzıla, kendini tekrar roman okuyarak, piyano çalarak oylar yani bu noktada aldığı eğitim onun kurtarıcısı olur. Remzi, başka bir kadınla evlenmek istediğini ve Fâzıla'yı sevmediğini ifade ettiğinde ise Fâzıla ayrılık kararı alır ve babasının evine dönemeyeceğini anladığında yıllarca onu intihardan alıkoyan kardeşi Şefik'in artık kendisine muhtaç olmayacağını düşünerek ölmeyi düşünür. Burada yine Fâzıla'nın erdemli davranışına vurgu yapılır zira Fâzıla'ya göre Remzi'nin bu davranışını kabul etmek kendisinin hayvan yerine koyulduğunu kabul etmektir. Fâzıla, aldığı eğitimin bir neticesi olarak boşanma veya ortağını kabul etmeye yönelmez; başka bir hayat kuramayacağını düşünerek intihara yönelir. Ancak burada da Fâzıla'nın aldığı İslâmi terbiye sonuçlarını verir ve Fâzıla tüm çaresizliğine rağmen ölümden vazgeçer; kendisini bir cariye olarak sattırır. Aslında bu, onun aldığı ahlaki, dini ve ilmi terbiyenin neticesidir. O halde, kadının eğitimin amaçlarından biri de zaruri haller söz konusu olduğunda yaşamını tek başına idame ettirecek kadını yetiştirebilmektir. Fâzıla bu konuda da Fatma Âliye'nin söylemlerini desteklemek için kurguladığı olayların içinde örnek kadın tipi olarak belirir. Fâzıla, aldığı eğitim ve bu eğitime dayalı olarak geliştirdiği kişiliği ile –köle olarak satılmak suretiyle bile olsa- para kazanabilir, hayatını sürdürebilir oysa söz konusu eğitimden geçmemiş olmak Fâzıla şahsında kadını ölüme veya – Fâzıla gibi kusursuz ahlaka, zekâyaya ve şaşmaz iradeye sahip olmayanları- iffetsizliğe sürüklerdi. Olayların arka planında yer alan ve Fâzıla şahsında verilen bu mesaj yine Fatma Âliye'nin fikirlerinin doğrudan kurguya yansımalarıdır. Yazarın dönemin tartışılan meselelerinden çok eşliliğe ve boşanma hakkına dair söyledikleri bu algıyı kuvvetlendirmektedir. *Taaddüt-i Zevcat*'ta da İslamda taaddüt-i zevcata karşılık talak da bulunduğunu belirten Fatma Aliye Hanım, bu durumun kadınlar için zorlayıcı bir durum olamayacağını ileri sürerek kadınların isteği üzerine gerçekleştirilen boşanmalardan

bahseder. Ancak kadınlar üzerindeki toplum baskısı ve boşanmadan sonra hayatın sürdürülmesi konusu önemli bir sorun olarak görünmektedir. Romanlarında bu sebeple çalışarak kendi hayatını sürdüren kadınları örnekleyen yazar, devri için önemli bir çıkış yolunu gösteren radikal bir süreci başlatmıştır. *Muhadarat* (1892) ve *Udi* (1898) romanlarında ileri sürülen teklifler bu anlamda son derece ilgi çekicidir. Babalarından ve kocalarından uzaklaşan kadınlar kendi kabiliyetleri ve güçleriyle hayatlarını sürdürme yolunu bulurlar. Fakat iffetlerini yitirmezler (Argunşah, 2012, 63). O halde bu eğitim, kadın için bu kötülüklerden kurtulmanın da yoludur ve çok daha farklı öncelikler amaçlansa da zorunluluk halinde çalışan kadın örneği böylece oluşur (Argunşah, 2012, 59).

Eğitim sayesinde hayatının akışı birkaç kez değişen fakat asla kötülüğe meyiletmeyen Fâzıla'nın henüz çocuk sayılacağı zamanlardan itibaren kardeşi Şefik'in eğitimine verdiği önemi de vurgulamak gerekir. Şefik, kendi çalışkanlığına ek olarak Fâzıla'nın desteği ve yönlendirmeleri ile eğitime devam eder. Şefik'in devam etme şansı bulduğu formal eğitim, yaşamını da kökten değiştirir; Şefik bu eğitim sayesinde yaşamını bir başına sürdürebilecek olanaklara sahip olacaktır. Fâzıla ise Şefik'in sahip olduğu bu şanstı yoksundur; o hayatını ancak vasıfsız bir cariye olarak ve başka bir kimlikle sürdürme olanağına sahiptir ancak eğitimi ile hak ettiği sosyal statüden ve kazançtan mahrumdur. Bu iki durum, eğitimde kadın ve erkeğin fırsat ve imkân eşitliğine sahip olmadığına göstergesi olmakla birlikte eleştirilmeye de müsait bir durumdur ancak anlatıcının pek çok yerde araya girerek görüşlerini beyan etmesine rağmen bu konuda fikir beyan etmekten yahut eleştiride bulunmaktan kaçındığı; ancak durumu göz önüne sermek ve aradaki eşitsizliği göstermekle iktifa ettiği görülür. Esasen Fâzıla, kadın erkek eşitliğinden bahsetmek için kurgulanmış bir tip değildir, erkeği bütünleyen bir kadındır. Koşullar mecbur kıldığında ise hayatını tek başına sürdürecektir eğitime sahip olmanın avantajını kullanır ama amacı hiçbir zaman tek başına hayatta kalmak, yaşamını sadece kendi ayakları üzerinde sürdürmek değildir; onu bu duruma hayat şartları sevk eder. Elinden her iş gelir, itaatkârdır, bilgi ve görgü sahibidir ve bu sayede hayata tutunur. Bütün bunların ve itaatkâr tutumunun arkasında ise aslında kendi tercihleri hissedilir. Fâzıla'nın bu durumu aldığı eğitimin amacına ulaştığının da ispatı gibidir.

Romanın devamında Fâzıla, başka bir kimlikle başka bir yerde karşımıza çıkar. Fâzıla, yeni adıyla Peyman, Beyrut'ta bir ailenin yanındadır ve ailenin kızlarının eğitiminden mesuldür. İstanbul'daki herkes onun öldüğünü zanneder. Fâzıla'dan ayrılmaya tahammül gösteren Mukaddem onun ölüm haberi ile yıkılır ve hastalanır. Mukaddem'in doktorların tavsiyesi ile

Beyrut'a gelmesi, evin kızlarından Enise'nin Mukaddem'e âşık olması ve Fâzıla ile Mukaddem'in karşılaşmaları romana yeni bir cephe ekler. Fâzıla kusursuz eğitimi ve ahlakı ile artık yalnız kendi yaşamını değil, başka genç kızların yaşamını da şekillendirmektedir. Bu bölümde Fâzıla'nın duygudan değil akıl, mantık ve iradeden örülü kişiliği bir kez daha ortaya çıkar ve Enise'nin acı çekmesine engel olmak için Mukaddem'le evlenmeyi reddeder. Mukaddem'e sunduğu bahane ise hâlâ Remzi ile evli olmasıdır. Bu davranışları ile Fâzıla yine fazla idealize edilmiş bir eğitim ve terbiye numunesidir. Enise ile evlendirdiği Mukaddem'in, Remzi öldükten sonra bile Fâzıla ile evlenme arzusunu yok edip onu genç, güzel ve kendisinin tedrisinden geçmiş Enise'ye bağlamakta muvaffak olması hem aldığı kadına özgü eğitimin neticesidir hem de tatbik ettiği eğitimin olumlu olmasıdır. Romanın bu bölümünde dikkate değer bir başka nokta adeta bir kadın düşmanı olarak çizilen, kadını özellikle zekâ ve eğitim gibi konularda erkekte aşığı gören Şebib'in Fâzıla'ya âşık olmasıdır. Esasen Şebib'in âşık olduğu, Fâzıla'dan önce bir kadında tesadüf etmediği, akıl, mantık, beceri, zekâ, tavizsiz uygulanan ahlak kuralları, namus, erdem gibi kavramlar ve Fâzıla'nın bunlardan örülü saygınlığıdır. Bu bakımdan Fâzıla, bir anlamda Şebib'i de terbiye etmiş sayılır. Aldığı eğitim, her alanda doğurduğu olumlu neticelerle, kaderin, kötü insanların, olumsuz tesadüflerin, şanssızlıkların karşısında Fâzıla'yı galip çıkarır. Romanın sonunda Fâzıla'nın ve romanın tüm iyi tiplerinin kazanması, kötü tiplerinin kaybetmesi de esasen yalnız bu kişilerin değil başta Fâzıla olmak üzere bu kişilerin şahsında ideal eğitimin başarısı olarak yorumlanabilir. Bu yorumu pekiştiren bir örnek Fevkiye'nin esasen kötü olmamasına rağmen aldığı eğitimi özümsememesinin, yanlış tercihler yapmasının, hayallere kapılmasının hayatını alt üst edecek, onurunu zedeleyecek olaylarla aktarılmış olmasıdır. Fâzıla'nın karşıtı değilse de, ailesinin çocuk terbiyesinde yaptığı hataların da etkisi ile Fevkiye ideal kadın tipi olamamıştır. Burada çocuklarını şımartan, onların her isteğini bu istekler zararlı olsa da yerine getiren ailelerin eleştirildiğini söylemek mümkün olsa da Fâzıla'nın ailesinin olumlu ve iyi olanı temsil ettiğini söylemek mümkün olmadığından Fâzıla ve Fevkiye arasındaki bu mukayese doğru sonuçlar vermeyecektir. Romanın sonunda, Fâzıla'nın üvey kardeşlerini ve Şefik'in evleneceği Rûveyda'yı da eğittiğinin vurgulanması, onların da eğitimin olumlu neticelerinden istifade edeceklerinin işaretidir. Bu bakımdan Fâzıla yalnız kendi hayatını değil, eğitimli ve ideal bir kadın olarak çevresindeki tüm insanların hayatını olumlu bir akışa sokmuş, bunu yaparken kişiliğinden, onurundan, ahlakından asla ödün vermemiş olur. Kazanan, Fâzıla ve çevresindekilerle birlikte, ideal kadın eğitiminin formal ve informal ayaklarıdır.

2. SONUÇ

Bugün hâlâ tartışılmakta ve belli bir sisteme oturtulmaya çalışılmakta olan kadının eğitimi meselesinin Fatma Âliye'nin ve devrin diğer aydınlarının idealize ettiği, tanımladığı düzlemde ilerlediğini söyleyemeyiz. Öncelikle Osmanlılık algısından ve Müslüman kadın tipinden sosyal, siyasi ve fikri gelişmelerin etkisi ile vazgeçildiği; kadının eğitimi meselesinin farklı değişkenlere dayalı olarak temellendirildiği ortadadır. Kadın hakları, kadının birey olarak varlığını inşası, yasal zeminin kadının lehine değişmesi meseleyi başka boyutlara sürükler. Bu sebeple *Muhâdarât*'tan ve Fatma Âliye'nin fikirlerinden hareketle söylenenleri, edebi eserlerin tamamında olduğu gibi, içinde geliştikleri zamana göre değerlendirmek gerekir. Bu bakımdan Fatma Âliye'nin kadın hakları, kadının toplumsal konumu ve kadının eğitimi konularında Türk fikir ve sanat dünyasının öncülerinden olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fatma Âliye, meseleyi çeşitli yönleriyle ortaya koymakla kalmamış, romanlarında ortaya koyduğu bu fikirleri pekiştirecek, örneklendirecek, savunacak olaylar ve kişiler kurgulamıştır. İdeal kadın tipierinden birini yarattığı *Muhâdarât*'ta kadının eğitimine verilen ve verilmesi gereken önem ilk bakışta açıkça fark edilir. Eğitim kadının ahlaklı, bilgili, kültürlü olmasının yanında hayat pratiğinde de işe yarayacak sonuçları beraberinde getirmelidir. Fâzıla örneğinde olduğu gibi ahlaki ve dini kaidelere uymak, evlendiğinde kocasına hissi ve fikri olarak denk olmak, zorunlu hallerde tek başına ve iffetini kaybetmeden hayatına devam etmek bir kadının doğru bir eğitimle elde edeceklerinin başında gelir. Fatma Âliye, eğitimin kadının kocasına denk olmakla onun bağlılığını sağlamanın yanında saygısını da daim kılacağını söyleyerek devrin yaklaşımını okura sunar. Ancak *Muhâdarât*'ta Fâzıla bu saygıya mazhar olamaz. Burada kurgulanan olay iki yönden dikkat çekicidir; ilk olarak Remzi'nin Fâzıla'ya denk olmaması, ahlak ve bilgi seviyesinin karısınınkinden aşağı olması Fâzıla'nın esasen informal olan eğitiminin değil Remzi'nin kişiliğinin olumsuzlanmasıdır. Buradan hareketle çok açıkça belirtilmese de evlilikte yalnız erkeğin değil kadının da, kendisine denk bir adamla evlenmesi veya bu adamı seçebilmesi gerekliliğine işaret edilir. Öte yandan eğer Fâzıla Mukaddem ile evlenmiş olsaydı, Remzi ile evlenmesinden sonra başlayan ikinci aşamaya geçilmeyecek böylece konu farklı açılardan örneklenmeyecekti. İkinci dikkat çekici nokta Fâzıla'nın itaatkâr tutumu ile kendi tercihleri arasındaki dengede ilerleyen ancak daima başkalarının maddi ve manevi desteği ile süren hayatının asıl bu ikinci aşamadan sonra birey olarak varlık mücadelesine dönmesidir ki kusursuz eğitimin ve ideal kadının örneklenmesi noktasında en güçlü bölüm Fâzıla'nın ölmek yerine yaşamayı tercih etmesi ile başlayan üçüncü bölümdür. Böylelikle, farklı düğümlerle temel olarak üç ana bölümden oluşan romanda ideal kadın tipinden öte ideal kadını yetiştirebilmek

için eğitime verilmesi gereken öneme vurgu yapılır; kadının eğitilmiş olmasının yaşamın olumsuzluklarına galebe çalmasının hikâyesi anlatılır. Bu eğitimin önemli niteliklerinden biri kadını pratik hayata hazırlamasıdır. Fâzıla'nın Remzi, Calibe, vb. gibi kötü tipler hariç hemen herkeste uyandırdığı saygı, yaşamına yön verme becerisi, ahlaki, yeni bir hayat kurma başarısı, yalnız kendisi için değil çevresindeki herkes için temeli tamamen iyi ve doğru olana dayanan düzenler kurması Fâzıla'nın kişiliği ile ilgili olsa da temelde aldığı eğitimin getirileridir. O halde Fâzıla kadar Fâzıla'nın aldığı eğitim örnek gösterilmektedir. Verilen mesaj Fâzıla gibi bir kadın olabilmek / yetiştirebilmek için onun eğitim düzeyine erişmek gerektiğidir. Burada daha detaylı söz söylemenin önündeki engel, romandan ve yazarın diğer eserlerinden hareketle yapılacak çıkarımlar dışında bu eğitimin nasıl ve kimler tarafından verildiğinin yeterince açıklanmamış olmasıdır. İdeal kadın ve ideal kadın eğitimi vardır. Ancak Fâzıla, bir örnek tip olması sebebiyle zaman zaman gerçeklikten uzaklaşır. Bu örnek tipi yetiştiren eğitimin açıklıkla anlatılmış ve örneklandırılmış olmaması eserin vermek istediği mesaj da göz önünde bulundurulduğunda en önemli eksikliği olarak kabul edilebilir. Bütün bunlara ek olarak *Muhâdarât*, bir kadın aydın ve sanatçı tarafından kaleme alınmış olması, Fatma Âliye'nin yaşamından ve dönemin algısından izler taşıması, kadının eğitimi ve sosyal konumu meselelerini izlek olarak seçmesi gibi sebeplerle kadının eğitimi meselesinde öncü bir bakışın kurgusal yansıması ve teoride olanın yaşamın kendisine en benzer alandaki örneği olarak önemli ve ayrı bir yere oturur.

KAYNAKLAR

- Argunşah, H. (2012). Osmanlı Kadınının Avrupa'ya Takdim ve Müdafaası: Nisvan-ı İslam, *Şerif Aktaş Armağanı*, 51-67.
- Atayurt, D. (2012). Muhadarât'ta Başka Türlü Eğitim: Kadınlar Arası Mücadele, Ezme ve Ezilme, *Roman Kahramanları*, 12, 118-123.
- Dulum, S. (2006). *Osmanlı Devletinde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı (1839-1918)*, Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Fatma Âliye (1996). *Muhâdarât*, (Haz. Dr. H. Emel Aşa), İstanbul: Enderun.
- Irzık, S. ve Parla J. (2004). *Kadınlar Dile Düşünce Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul: İletişim.
- Karaca, Ş. (2011). Fatma Âliye Hanım'ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları, *Karadeniz Araştırmaları*, 31, 102.
- Kırtıl, O. (2003). Fatma Âliye ve Muhâdarât'ı, *İstanbul Üniversitesi, Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8, 101-126.
- Şişman, M. (2005). *Öğretmenliğe Giriş*, Ankara: PegemA.

<http://www.tdk.gov.tr>

SUMMARY

Briefly, education can be defined as deliberate or planned knowledge, skill and creating behavior changes upon individual. Education given formally or informally has been subject of various debates from past to present. Debates are mostly centered on education qualities, methods, content, practicability and opportunity and chance equality on education. Debates are mostly centered on angle of opportunity and chance equality on education, education qualities, methods, content and practicability. Today, although no longer a subject of debate in many countries, women's education, has been one of the most significant field on education debate over the years. Women having the same opportunity and right for access to education like man, quality of woman's education, response and results in real life are sub-headings that deepens the debate. Ongoing debates since the Age of Enlightenment has brought constructive ideas about women's education. Over time, women's education is considered to be a right by a substantial majority worldwide and be officialized. Thanks to Republic, women's education in Turkey is guaranteed by laws compatible with academic methods and universal human rights. However, efforts of women to acquire the right for education and debates about women's education date back to old times. Especially over the last period of Ottomans Empire, women's education has been much debated matter. Intellectuals of the era gave constructive works about that subject and significant steps about women's education were taken with the initiatives of government.

Along with its esthetic features, literary work can be appreciated as a social reflection. Among all genres, novel in respect of fictive structural, characters and sequence of events correlates a strong bond with real life. Thanks to all these features, novel is quite close to real life. Over the last period of Ottoman Empire, novel formed newly genre, has had a strong bond between social and political life. Alongside many social and political subjects, woman's issue has its reflections in the novel. Various examples and subjects about woman's issue can be mentioned. Education or more precisely woman's education is one of this subject. Reflections of woman's education in the novel, in a way, is fictionalized sample events in the form of subject's real life debates. Almost all of the majority of Era's intellectuals and artisans were male so it was an inevitable conclusion of having male point of view both in fiction and real life. Fatma Âliye's Muhâdârât, has a special place in male dominated point of view art and idea world. Ahmet Mithat Effendi, represented aforesaid point of view and creating ideas about issue, male intellectual's influence on her education and accumulation had an undeniable share but it is certain that Fatma Âliye added a new and different point of view to the issue. Pioneer with novelist, Fatma Âliye novels especially applies fields of women issue and ideas about women education fictional aspects. In this regard, interpreting these social reflections on her works gain profoundness to the subject. Muhâdârât forms these first fields of Fatma Âliye's applied ideas. Work is also noteworthy with its fictional structure centered women's education.

The protagonist of the Muhâdârât, Fâzıla is the first of the ideal woman character that keeps developing in each of the author's novels. The novel character, whose name was chosen on purpose, is

distinguished from common victim women character who are quite typical in her era with both her strong morals and her skill to put her training into practice. Fâzıla is left orphan at a very early age and brought up by a typical evil stepmother. Fâzıla's education which is supported by her father for a while continues with benefiting from wise and moral people around her. Fâzıla is a good example with her knowledge and morals but her education is not mentioned in the novel except for some references. However, her education is the only thing that makes her different from other women. At this point it can be said that her natal skills made her education quite beneficial too; she not only takes it as knowledge but also interiorizes, applies to the real life and combines with strong self-control and morals. On the other hand, holding on to life after her failures is up to what education brought her. Fâzıla neither sacrifices her moral attitude and behaviours, nor loses her purity and honor and never becomes a victim type. Fâzıla, with these aspects, gets her existence through as an individual. At the heart of not giving up against the facts of life and finding a way to survive underlies her education beside her self-control and her will. Even the strength of her self-control and morals is linked with her education at one point. In the first two chapters, there is a Fâzıla who successes standing tall in the life. Fâzıla, in these chapters, is exposed to cruelty, separated from her beloved, treated roughly and cheated but never gives up. Her education and savings which saves her from this problematic marriage that she experiences, appears as religious manners when it becomes unbearable and as a consequence she abandons thought of self-commitment. In the third chapter of the novel, Fâzıla is an educator. This is the chapter in which she shares her world-view, moral values and knowledge with others and uses these features for the sake of those people. The strength of her moral values and manners, her earnings by education is pointed here too. Besides, these features not only keep her alive and make her an ideal example but also are transferred to other people and so become perpetual. Fâzıla doesn't lose her good features even when she miraculously comes across with the man she loves by coincidence and does what her education requires. Consequently reaching the happiness and success becomes possible with the help of earnings from her education.

Throughout the novel, Fâzıla's knowledge, strong will and moral superiority have been mentioned; she, with all these aspects, is an ideal woman and she has achieved all thanks to education. However, it is not detailed how, when and where this education actualized. Work draws an educated and ethical woman with her manners and attitudes towards many conditions and exalts but it presents very limited form of education methods and contents that shape woman. It can be easily said that is the biggest deficiency of the work.

With all these aspects, Muhâdarat, draws an ideal woman type and emphasizing education role on forming this woman's personality has an important place among novels centered woman's education issue. One of the important point that consolidates significance of thoughts about that subject announced by author in real life and woman identity.

In preparing this study, Fatma Âliye's life, her works and studies in these subjects have been analyzed, novel named Muhâdarat are evaluated and resources related to woman's education have been reviewed.